

Régészeti és restaurátori munkák 2010-ben Szigetszentmiklós-Dunára dűlő késő középkori temetőjében

(PM 010-es lelőhely)

A 2009-es évben felhagyott munkálatokat 2010. június 7. és 2010. július 6. között folytattuk az előző évben megkezdett területtől délnyugatra. Az elmúlt év tapasztalatai alapján joggal vártuk el, hogy a lelőhely folytatódik ebbe az irányba (MERKL–TEREI 2010).

A terület déli, II. Rákóczi Ferenc utca felőli részén kisszámú, kerek, középkori tárológödört tártunk fel, amelyek feltehetően a korábban megfigyelt Árpád-kori faluhoz tartoztak. Ezen jelenségektől északabbra egy, a múlt évben előkerült árok folytatását, továbbá egy másik, a temetőt délről szegélyező szélesebb árkot tártunk fel. Ez utóbbiban két felnőtt, egy gyerek és egy csecsemő csontváza került elő, valamint egy olyan sírgödör, amelyben csontokat már nem találtunk, csupán koporsószögeket a négy sarkában.

Az ároktól északra három sorban összesen 51 sír került elő. Így idén 55 sírt, míg a tavalyi évvel együtt összesen 104 sírt tártunk fel. A sírok sorokba rendezetten helyezkedtek el. A terület déli részén három, az északi részén két sort sikerült megtalálni. Szuperpozíció csak néhány esetben fordult elő (SE-276, 64. sír, SE-286, 74. sír, SE-323, 103. sír – *l. kép*).

Az elmúlt évhez hasonlóan a sírfoltok csak halványan jelentkeztek a sárga bolygatatlan altalajban. Átlagos mélységük 100-

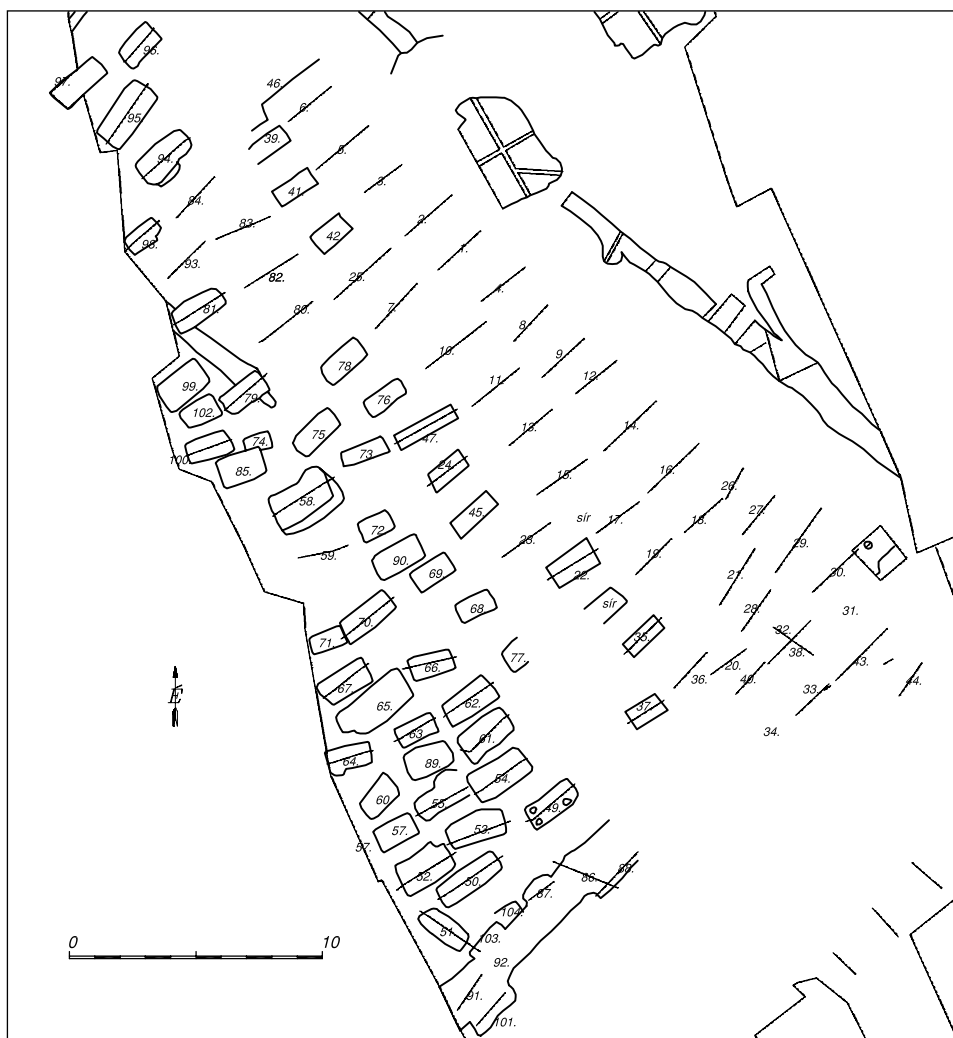
Archaeological and conservation work at the late medieval cemetery of Szigetszentmiklós-Dunára dűlő in 2010

(Site PM 010)

Between June 7 and July 6, 2010, the work suspended in 2009 was continued south-west of the territory investigated last year. It was expected that the site would continue in this direction (MERKL–TEREI 2010).

A few round, medieval storage pits were brought to light in the southern part of the territory at II Rákóczi Ferenc Street, which probably belonged to the Árpád Period village that had been observed earlier in the area. North of these features, the continuation of the ditch uncovered last year was observed and another, wider ditch was unearthed along the southern edge of the cemetery. The skeletons of two adults, a child and an infant were found in the latter ditch, together with a grave shaft in which there were no bones only coffin nails in the four corners.

Altogether 51 graves were found in three rows north of the ditch. Accordingly, 55 graves were recovered this year bringing the number of graves found to a total of 104 graves together with the ones unearthed last year. The graves were distributed in rows. Three rows were found in the southern part of the territory and two rows in the north. Only a few graves were superimposed on others (SE-276, grave no. 64, SE-286, grave no. 74, SE-323, grave no. 103 – *Fig. 1*).

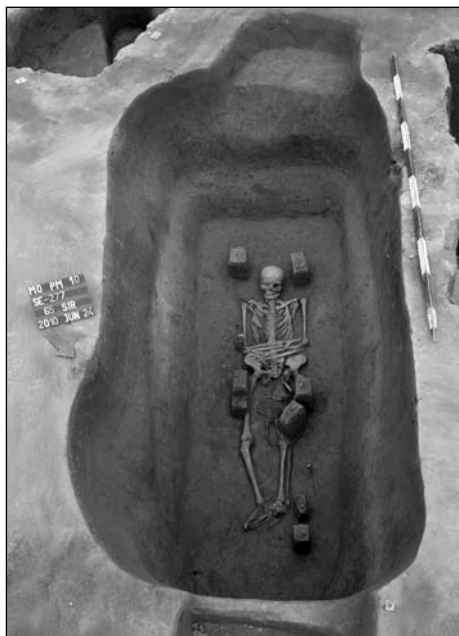
1. kép: Összesítő rajz a temetőről
 Fig. 1: Ground plan of the excavations

120 cm között volt, de ebben az évben is találtunk a humuszolt felszíntől számítva 170 cm mélyen lévő csontvázat. A sírgödörök méretei is az előző évhez hasonlóak voltak: a felnőtt sírok 2 méternél is hosszabbak voltak, míg szélességük 80-120 cm között mozgott. A csontvázak minden esetben nyújtott helyzetben feküdtek. A sírok harmadánál feltehetően golycsba te-

Similarly to last year, the discolorations of the graves appeared only vaguely in the yellow, undisturbed subsoil. Their average depth was 100-120 cm although a skeleton was also found at a depth of 170 m from the top of the subsoil. The measurements of the grave shafts were also similar to the ones discovered last year. The graves of the adults were longer than 2 m and their

kerték az elhunytat, erre utalnak a felugró vállak és a testhez szorított karok is. A kartartás változó volt, a már említett, testhez szorított helyzet mellett, többek között találkoztunk a medencén összekulcsolt vagy a vállakra felhajtott karokkal is.

A területen nagyrészt nőket és gyerekeket temettek el, csak néhány esetben kerültek elő férfisírok. A gyermeksírok között megtalálhatóak voltak mind az újszülött, mind a néhány éves gyerekek sírjai. Több ízben dokumentálhattunk az anyjával együtt eltemetett csecsemőt is. Ebben az esetben a temetési mód kétféle volt: vagy az anya két combcsontja között volt a csecsemőcsontváz (SE-264, 52. sír, SE-277, 65. sír) vagy a felnőtt csontváz mellett találtuk meg (SE-292, 80. sír). Újszülöttek sírjai egyedül is előfordultak (SE-293, 81. sír, SE-295, 83. sír – 2. kép).

2. kép: Női sír combcsontok között az újszülöttel
Fig. 2: Skeleton of a woman with the remains of a new-born between her thigh-bones

widths ranged between 80 and 120 cm. All the skeletons were extended. In one third of the graves the bodies had been wrapped in linen as suggested by the pulled up shoulders and the arms pressed close to the body. The position of the arms was not uniform however. In addition to the already mentioned position of the deceased where the arms were pressed to the body, the hands could be found clasped on the pelvis or the arms could be drawn up to the shoulders.

Mostly women and children were buried on this territory and only a few graves contained the skeletons of men. Among the children there were both infants and children of a few years. We could also document infants buried with their mothers. In these cases, two variants were observed. Either the skeleton of the infant lay between the thighbones of the mother (SE-264, grave no. 52, SE-277, grave no. 65) or it was found beside the skeleton of the adult (SE-292, grave no. 80). Infants could be buried alone as well (SE-293, grave no. 81, SE-295, grave no. 83 – Fig. 2).

The graves of children older than infants generally appeared individually and there was only one double burial. (Fig. 3)

The significant finds found in the graves were mostly articles of dress. Headdresses were found in four graves. On one of the graves (SE-274, grave no. 62) only the imprint of textile or leather was preserved on the skull. This means that there were probably no metal ornaments on the headdress. In three other cases (SE-278, grave no. 66, SE-285, grave no. 73, SE-322, grave no. 102) the graves contained textile imprints and also metal remains around the skull. Luckily the conservator Krisztina Szabó conservator was able to devote a lot of time at the site. She took immediate care of the

3. kép: Kettős sír a temető déli részén
 Fig. 3: Double burial in the Southern part of the cemetery

A csecsemőknél idősebb gyerekek sírjai általában önállóan jelentkeztek, csupán egy alkalommal figyelhettük meg a közös temetkezést (3. kép).

A sírban talált jelentősebb leletek főként a viselethez tartoztak. Párta négy alkalommal került elő. Az egyik sírban (SE-274, 62. sír) csak textil vagy bőr lenyomata maradt meg a koponyán, ebben az esetben feltételezhetően a pártán nem voltak fém díszítőelemek. További három alkalommal (SE-278, 66. sír, SE-285, 73. sír, SE-322, 102. sír) azonban olyan sírokat is feltártunk, amelyekben a textillenymatok mellett fémmaradványok is előkerültek a koponya körül. Szerencsés helyzetben voltunk, hiszen Szabó Krisztina restaurátor részt vett a terepi munkálatokban, így rögtön szakavatott kezébe került a lelet, és *in situ* tudtuk kiemelni a ruhadíszeket (4–7. kép). Párizsi kapcsot öt sírban (SE-263, 51. sír,

finds and the dress ornaments could be lifted *in situ* (Figs. 4–7). Hook-and-loop clasps were found in five graves (SE-263, grave no. 51, SE-274, grave no. 62, SE-282, grave no. 70, SE 288, grave no. 76, SE 314, grave no. 94) always on the upper body. A hair pin lay in the nape region of the skull in one of the graves (SE-282, grave no. 70), while in another grave (SE-294, grave no. 82) it was found in the fill of the grave close to the skull. Three graves contained dress ornaments or traces of them. In one of the graves (SE-282, grave no. 70) only the imprint of an organic material was observed on the ribs, while in two other graves (SE-273, grave no. 61, SE-264, grave no. 52) textile remains comprised of metal threads were preserved from the dress ornaments. A bronze ring was also found beside the headdress in one of the graves brought to light close to the closing of the excavation (SE-322 grave no. 102).

Most of the graves contained coffin nails. Their number varied. In a few graves there were only 3 or 4 nails, while in another grave 8 to 10 nails were recovered. The dress ornaments offer the greatest help in dating given the lack of coins. Accordingly, the cemetery can be dated to the Anjou and the Sigismund periods. The same dating is supported by the few medieval shards recovered from the fill of the graves. The human bones were transported into the Anthropological Collection of the Hungarian Museum of Natural Sciences where Zsolt Brenner identified the anthropological materials from both seasons.

It is worth discussing the most unique finds from the Szigetszentmiklós cemetery including the textile remains, among them the headdresses, their recovery and conservation in greater detail. The soil

SE-274, 62. sír, SE-282, 70. sír, SE 288, 76. sír, SE 314, 94. sír) találtunk, mindegyiket a felsőtesten. Hajtű az egyik sírban (SE-282, 70. sír) közvetlenül a koponya mellől tarkótájékról, a másik alkalommal (SE-294, 82. sír) a koponya közelségében, de a sír földjéből került elő. Ruhadísz vagy ruhadíszítésre utaló nyomot három sírban találtunk. Az egyik esetben (SE-282, 70. sír) csak a szerves anyag lenyomatát figyelhettük meg a bordákon, két sírnál (SE-273, 61. sír, SE-264, 52. sír) azonban a ruhadisz fémfonalas textilmaradványai is megmaradtak. Az utolsónak feltárt sírok egyikénél (SE-322, 102. sír) a párta mellett egy bronz gyűrűt is találtunk.

A sírokban legtöbbször koporsóra utaló szegek is előkerültek. Ezek száma változó, előfordult olyan sír, amelyben csak 3-4 koporsószege volt, de feltártunk olyat is, amelyben 8-10-et találtunk.

A temető datálásához a legnagyobb segítséget pénzek hiányában a ruhadíszek adják. Ezek alapján a temetőt az Anjou- és Zsigmond-kor időszakára tehetjük. A

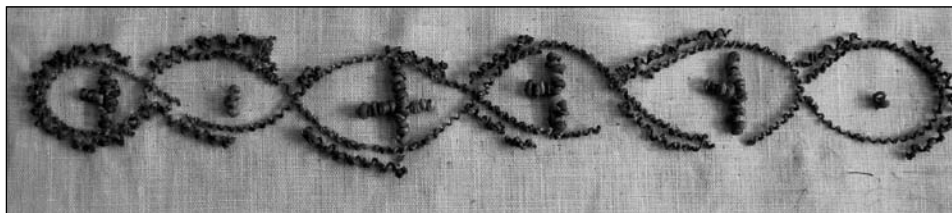
conditions of the Carpathian Basin do not really help the preservation of organic materials so the finds uncovered here are certainly extraordinary.

Traces of headdresses and their possible antecedents can be demonstrated in the archaeological materials of the Conquest Period (SZABÓ 1955 123–125) although they became fashionable only in the Late Middle Ages. In terms of their shapes and materials there were various headdresses and general rules of wearing certain types. A young girl wore a different headdress from that of a married woman. All the headdresses found in the Szigetszentmiklós cemetery were meant to ornament the heads of girls.

Headdresses are generally the best preserved articles of wear in medieval cemeteries due to the combination of their materials. The metal salts from the metal ornaments often help preserve the easily decomposing textile elements on which they corroded. The decomposition and the development of the actual condition

4. kép: Pártatöredék a koponyán
Fig. 4: Fragment of the tiara on the skull

5. kép: A pártá restaurálás közben
Fig. 5: The tiara during restoration

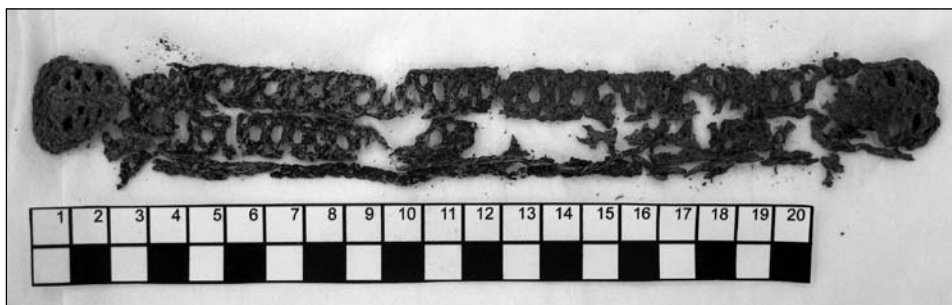
6. kép: A pártá kibontása
Fig. 6: Opening of the tiara

sírok földjéből előkerült kis mennyiségű középkori kerámiaanyag is ezt mutatja.

Az embercsontok Bernert Zsolthoz, a Magyar Természettudományi Múzeum, Embertani Tárának antropológusához kerültek, ő végzi mindkét év antropológia anyagának meghatározását.

Érdeemes a Szigetszentmiklóson feltárt temető legspeciálisabb leleteit, a textilmaradványokat, és azokon belül is a pártákat, valamint azoknak feltárását, restaurálását egy kicsit részletesebben áttekinteni. A Kárpát-medence talajviszonyai nem igazán kedveznek a szerves anyagok megmaradásának, így az itt feltárt leletanyag mindenképp különlegesnek tekinthető.

of such find types is a complex process. They are the result of complex physical, chemical and biological interactions between the object and its environment. A kind of equilibrium evolves between the buried objects and their environment over the course of years. This situation abruptly changes when they are uncovered and so it can happen that due to the changed temperature and other circumstances, the remains crumble before the eyes of the excavating archaeologist while they clean the grave. Naturally, the deterioration of objects made from fibrous materials is largely dependant on other factors as well such as the acidity of the soil, the decom-

7. kép: A második pártá a tisztítás után
 Fig. 7: The second tiara after cleaning

A pártaviselet nyomai, esetleges előzményei már a honfoglalás kori régészeti leletekben is kimutathatók (SZABÓ 1955, 123–125), de csak a késő középkorban vált általános divattá hordásuk. A párták mind anyagukat mind formavilágukat tekintve igen változatos képet mutatnak, ennek ellenére voltak bizonyos szabályai az egyes típusok viselésének. Mást hordott a fiatal leány és mást a már házas asszony. A szigetszentmiklósi temetőben előkerült fejdíszek mindegyik esetben leánygyermek fejét ékesítették.

A középkori temetők viseleti emlékei közül a párták maradnak meg általában a legépebben, mert összetett anyagúak, így a könnyebben bomló textil részeit a rájuk korrodálódott fémsók sok esetben megtartják. Az ilyen típusú leletek lebomlása és jelen állapotának kialakulása egy komplex folyamat, a műtárgy és a környezete között lejátszódó fizikai, kémiai és biológiai kölcsönhatások összességének eredménye. A földben levő tárgyak és környezetük között egyfajta egyensúlyi állapot alakul ki az évek során. Ásatáskor ez a helyzet nagyon hirtelen változik meg, így fordulhat elő, hogy egy sír bontásakor szemünk láttára porlad szét egy emlék a megváltozott hőmérsékleti és egyéb körülményeknek kö-

position processes surrounding the corpse and its actual condition. The textile material of headdresses can also be varied (cotton, flax, silk, velvet) depending on the period and the financial situation of the deceased. The decomposition rate of the various materials differs. This was true in the case of the headdresses uncovered at the site. Practically nothing has been preserved of the bast-like support, while small fragments of the fabric that covered it could be observed in a few places. During cleaning, these remains often did not seem to be textiles but rather resembled metal remains because of the metal corrosion adhering to them. The situation was even more difficult since at a certain phase in the decomposition process, fibrous remains become brittle and crumbly and the earth and sand grains attached to them can further weaken their mechanical solidity. Thus, the traditional excavation techniques cannot be applied when uncovering textile remains. When we noticed them, the skull was not cleaned but lifted *in situ* together with the surrounding earth, supervised by a conservator. It was later cleaned in the laboratory where the elements of the headdress could be lifted one by one from the skull and their

szönhetően. A szálanyagból készült tárgyak romlása persze nagymértékben függ számos egyéb tényezőtől is, így például a temető talajának kémhatásától, illetve a holttest egykori bomlási folyamatától és jelenkori állapotától. A pártákon lévő textília alapanyaga is többféle lehet (pamut, len, selyem, bársony) ez egyébként koronként is, és az elhunyt vagyoni helyzetétől függően is változott. A különböző anyagok bomlási sebessége eltérő mértékű lehet. Így volt ez a jelen lelőhelyen feltárt fejdíszek esetében is. Az alátámasztó hánccszerű anyagból szinte semmi nem maradt meg, ám az azt beborító szövet kis darabkáit pár helyen még megfigyelhettük. Bontáskor azonban ezek a leletek gyakran nem textilnek látszottak, hanem a rajtuk levő fém korróziójától inkább fém-maradványnak tűntek. Tovább nehezítette a helyzetet, hogy a lebomlás valamely fokán álló szálanyag-maradványok igen törékenyek, morzslódóak voltak, mechanikai szilárdságukat a rájuk száradt föld, illetve homokszemcsék is gyengítették. A textilmaradványok feltárásnál tehát nem alkalmazhattuk az egyébként működő ásatási technikákat. Ahol ezt észleltük, ott a koponyát nem tisztítottuk meg, hanem folyamatos restaurátori jelenlét mellett, a körülötte lévő földdel együtt *in situ* emeltük ki és később laboratóriumban került kibontásra. Így a párta darbjai sorban leszedhetőek voltak a koponyáról, ezáltal az egykori pontos helyzetük is meghatározható volt még olyan esetben is, amikor például valamikor a múltban, részben lecsúszott a fejdísz a halott fejéről.

Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a 2009-ben és 2010-ben feltárt 104 sírral sikerült a késő középkori temető keleti szélét feltárnunk. Jelentőségét az adja, hogy sok

exact locations could be identified even when it had slipped from the head of the dead.

In summary, 104 graves were unearthed from the eastern edge of the late medieval cemetery in 2009 and 2010. Its significance lies in the fact that, in contrast to

8. kép: A 2010. évi munkák délről fotózva
Fig. 8: The 2010 excavation area from the South

más középkori temetővel ellentétben nem a központi, templom körüli terület került feltárássra, hanem az egyik szélé. Összesen hat sírsor esett bele a kisajátítási határba (8. kép), amelyek nagyjából párhuzamosan futottak. Arra azonban sajnos nem lehet választ adni, hogy mekkora volt a teljes temető. A templom a területen nem került elő, valószínűsíthetjük, hogy az az ásástól nyugatra eső részen lehetett.

*Terei György – Szabó Krisztina –
Merkl Máté*

many other medieval cemeteries, the part of the cemetery that was brought to light comprised its edge not the area lying close to the church. Altogether six more-or-less parallel rows of graves lay within the appropriated territory (Fig. 8). The extent of the entire cemetery cannot be determined. No church was found: it probably stood to the west of the excavation territory.

*György Terei – Krisztina Szabó –
Máté Merkl*

Irodalom/References:

MERKL – TEREI 2010 – Merkl M. – Terei Gy.: Árpád-kori településrészlet és késő középkori temető Szigetszentmiklós-Dunára dűlőn az M0 körgyűrű nyomvonalán (Detail of an Árpád period settlement and late Medieval cemetery

at Szigetszentmiklós-Dunára dűlő along the path of the M0 motorway). Aqfűz 16 (2010) 180–187.

SZABÓ 1955 – Szabó K.: Honfoglalás kori párták. FölArch 7 (1955) 123–125.